

Šamšuro, Zane. Alūzijas kā kultūrspecifiska vienība politiķu runās. *Via scientiarum* : starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums. 3. laidziens. Sastādītājas I. Laizāne, I. Znotiņa. Ventspils, Liepāja : Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2016, 124.–129. lpp.

Zane ŠAMŠURO (Ventspils Augstskola)

ALŪZIJAS KĀ KULTŪRSPECIFISKA VIENĪBA

Parasti alūzijas tiek traktētas kā implicītas intertekstuālas atsauces; to interpretācijai nepieciešamas zināšanas par tekstu, savukārt no lasītāja vai klausītāja tiek sagaidīts, ka viņam piemīt tādas pašas zināšanas kā autoram (Leppihalme 1997, Nord 1990, Gambier 2001).

Pētījumi literatūrzinātnē pārsvarā koncentrēti uz šo ideālo situāciju, neņemot vērā gadījumus, kad lasītājam minētā atsauce nav zināma. Savukārt tulkojumzinātnē vairāk uzmanības pievērsts faktam, ka ne vienmēr mērķauditorijai, kas, iespējams, pārstāv citu kultūru, izdodas alūzijas atpazīt un uztvert. Tomēr šādu pētījumu ir ļoti maz. Vienu no apjomīgākajiem pētījumiem veikusi somu pētniece Ritva Lepihalme (Leppihalme 1997), detalizēti apskatot iespējamās tulkošanas metodes un to ietekmi uz mērķauditoriju. Tāpat nozīmīgu ieguldījumu devuši tulkojumzinātnieki Kristiane Norda (Nord 1990) un Īvs Gambjē (Gambier 2001), kas savos pētījumos pievērsuši uzmanību tulkošanas metodēm un faktoriem, kas ietekmē to izvēli. Tālāk rakstā autore apskata minēto pētnieku ieguldījumu detalizētāk, tomēr visos šajos pētījumos secināts, ka nezināmas avotvalodas alūzijas, kas tiek saglabātas tulkojumā, pārsvarā neveic to funkciju un rada neizpratni, veidojot kultūrbarjeras vai kultūrspecifiskās vienības (Leppihalme 1997, Nord 1990, Gambier 2001). Kā rakstījis krievu filozofs un literatūrzinātnieks Mihails Bahtins, tie ir „kāda cita vārdi” (Bakhtin 1981, 295).

Apkopojot pētījumos minēto, varam izdalīt šādas raksturīgākās iezīmes:

- a) alūzija ir atsauce, kas ietver implicītu, slēptu nozīmi, izmantojot referenttekstu vai tā daļu;
- b) alūzija var būt implicīta vai eksplīcīta, bet, lai to atpazītu, jābūt pietiekamai līdzībai ar referentu;
- c) referents tiek attiecināts uz tā sauktajām kopīgajām zināšanām (*assumed shared knowledge*); tiek pieņemts, ka tās piemīt

autoram un zināmā mērā arī lasītājam vai klausītājam (Leppihalme 1997, Nord 1990, Gambier 2001).

Tātad var secināt, ka alūzija ir intertekstuāla atsauce, kas ietver slēptu nozīmi, izmantojot specifisku, *a priori* zināmu referentu.

Alūziju lietojums runās nebūt nav retums. Veicot savus pienākumus, tulks ik dienu saskaras ar situācijām, kad runā parādās intertekstuāla atsauce un ir tikai īss mirklis, lai izdarītu izvēli. Kas ir tie faktori, kas ietekmē tulka izvēli? Endrū Čestermens (Chesterman 2002) min trīs faktoru grupas:

- a) kognitīvie faktori – tulka domāšanas process;
- b) sociālie un kultūras faktori – mērķkultūras konteksts, tā vēsturiskie, ideoloģiskie un sociālie aspekti, kā arī tulka statuss un darba apstākļi;
- c) tekstuālie faktori – alūzijas īpašības avotvalodā.

Ņemot vērā faktu, ka rakstā alūzijas apskatītas kā kultūrspecifiskas vienības, tuvāk apskatīti sociālie un kultūras faktori. Viens no tiem attiecināms uz kultūras pārzināšanu. Parasti tieši šis faktors ir noteicošais tulkošanas metodes izvēlē. Alūzijas funkcija var ietekmēt tulka izvēli. Tulkam būtu jāspēj noteikt alūzijas lomu gan avotvalodā, gan arī mērķvalodā. Tomēr prakse pierāda, ka ne vienmēr tulkojums veic avotvalodas alūzijas funkcijas, jo bieži klausītājam nav šo kopīgo zināšanu par avotvalodas kultūru. Protams, kāds varētu minēt, ka risinājums ir vienkāršs – varam gaidīt, līdz ierodas klausītājs ar atbilstošām zināšanām. Tomēr šāda izvēle šķiet samērā iracionāla. Skaidrojuma pievienošana būtu otra iespēja. Tomēr bieži tiek uzsvērts, ka klausītājam jābūt ne tikai ar pamatīgu fona zināšanu bāzi, bet arī bikulturālam. Tādēļ alūzijas tiek raksturotas kā netulkojamās vienības.

Lai gan ne visi pētnieki ir noskaņoti tik pesimistiski, tomēr kopumā tiek atzīts, ka alūzijas tulkojumā var ļoti vienkārši pazust, tikt pārprastas, vai arī tās kļūst par kultūrspecifiskām vienībām (Leppihalme 1997, Nord 1990, Gambier 2001).

Tomēr ir vairāki aspekti, kas alūziju atpazīstamību var veicināt. Tie attiecināmi uz referentteksta statusu, referentteksta pieejamību un referenta lietošanas biežumu. Tādējādi alūzijas var iedalīt šādās grupās:

- a) iespējams, zināmas (ņemot vērā referenta teksta pieejamību un referenta lomu, kompetents tulks spēj atpazīt alūziju);
- b) var būt zināmas (referents var būt zināms daļai tulku un klausītāju);
- c) iespējams, nezināmas (visticamāk, referents tulkam nav zināms).

Apskatot raksta sākumā minēto tulkojumzinātnieku pētījumus un apkopojot izstrādātos klasifikācijas variantus, autore piedāvā to kopsavilkumu (Nord 1990, Gambier 2001, Leppihalme 1997):

- a) alūzija, kas satur īpašvārdu;
- b) alūzija, kas satur frāzi (alūzija – citāts, alūzija – parafrāze);
- c) marķētas un nemarkētas alūzijas (atkāpes no pareizrakstības, gramatikas vai stila normām, piemēram, arhaisku vai kā citādi atšķirīgu lingvistisko vienību lietojums, neierasta vārdu izvēle, vārdu kārtība vai stila atšķirības, kā arī pēdiņu, slīpraksta un lielo burtu lietojums, ievadfrāzes);
- d) alūzijas sasaiste ar kontekstuālo nozīmi – saistīta, daļēji saistīta, nesaistīta.

Alūzijas tiek uzskatītas par kultūrspecifiskām, ja tās nav saprotamas klausītājam un nav kontekstuālas sasaistes. Klausītājam trūkst zināšanu, lai uztvertu alūzijas slēpto nozīmi, un alūzijas interpretācija, izmantojot kontekstu, nav iespējama. Tātad varam secināt, ka tās ir avotvalodas alūzijas, kuras nav saprotamas mērķauditorijai (visbiežāk tās mērķkultūrā nefunkcionē, ņemot vērā atšķirības kultūrā).

Alūzijas tekstā var pildīt dažādas funkcijas, tomēr to pamatfunkcija ir papildu efekta vai nozīmes pievienošana. Tās arī veido saikni starp runātāju un klausītāju.

Tulkojot alūziju, iespējamās funkcionālas izmaiņas. Mihails Bahtins uzskata, ka zināmā mērā šīs izmaiņas ir „nenovēršamas, likumīgas un pat produktīvas” (Bakhtin 1981, 420). Tulks izvērtē izmaiņu nozīmi un izlemj, vai tā attaisno mērķa realizāciju.

R. Lepihalmes (Leppihalme 1997, 31) piedāvātais alūziju funkciju kopums attiecināms gan uz ekstratekstuālo, gan arī intratekstuālo līmeni. Alūzijām piemīt šādas funkcijas ekstratekstuālā līmenī:

- a) intertekstuālā funkcija (teksta sasaiste);
- b) starppersonu funkcija (runātājs un klausītājs).

Savukārt intertekstuālajā līmenī būtu jāmin šādas funkcijas:

- a) tematiskā funkcija;
- b) humoristiskā funkcija;
- c) raksturojošā funkcija;
- d) starppersonu funkcija.

Šeit būtu svarīgi minēt, ka būtiska nozīme ir arī tam, vai alūzija ir makro līmeņa (tāda, kas ietekmē tekstu kopumā) vai mikro līmeņa (tāda, kas ietekmē tikai tūlītējo kontekstu).

Alūziju tulkošanā tiek izmantotas dažādas tulkošanas metodes. Šī raksta ietvaros tiek apskatītas tulkošanas metodes, kuras savos pētījumos piedāvā trīs tulkojumzinātnieki.

K. Norda piedāvā šādu tulkošanas metožu kopumu (Nord 1990, 13):

- a) tiešs citāts;
- b) transkripcija/transliterācija;
- c) aizvietošana;
- d) burtisks tulkojums;
- e) parafrāze;
- f) adaptācija;
- g) paplašinājums/saīsināšana;
- h) izlaidums/aizvietošana;
- i) zemspītras piezīmes.

Somu tulkojumzinātnieces R. Lepihalmes piedāvāto tulkošanas metožu kopums strukturēts atšķirīgi, izdalot katru alūziju veidu un piedāvājot atbilstošas tulkošanas metodes (Leppihalme 1997, 79).

1. Alūzijas, kas satur īpašvārdu:

1.1. Īpašvārda saglabāšana:

- a) īpašvārds tiek saglabāts;
- b) īpašvārds tiek saglabāts, izmantojot norādes;
- c) īpašvārds tiek saglabāts, pievienojot zemspītras piezīmes.

1.2. Īpašvārda aizvietošana:

- a) īpašvārds tiek aizvietots ar citu avotvalodas vārdu;
- b) īpašvārds tiek aizvietots ar mērķvalodas vārdu.

1.3. Īpašvārda izlaišana:

- a) īpašvārds tiek izlaists, saglabājot teksta jēgu;
- b) alūzija tiek izlaista.

2. Alūzijas ar frāzi:

- a) standarta tulkojuma izmantošana;
- b) minimālas izmaiņas (burtisks tulkojums);
- c) papildu marķējuma pievienošana;
- d) paskaidrojums;
- e) aizvietošana;

- f) parafrāze;
- g) radoša teksta pārveide;
- h) izlaidums;
- i) alūzija netiek tulkota.

Ī. Gambjē piedāvātais saraksts nav tik detalizēts (Gambier 2001, 232–233, citēts no Ruokonen 2006, 340):

- a) apzināts izlaidums;
- b) burtisks tulkojums vai kalks;
- c) parafrāze vai skaidrojums;
- d) aizvietošana;
- e) kompensācija;
- f) aizguvums.

Piedāvātās tulkošanas metodes vairāk attiecināmas uz kultūrspecifisku vienību tulkošanu, un pārsvarā tās ir īsas frāzes. Lai tās veiksmīgi izmantotu alūziju tulkošanā, būtu nepieciešamas papildu metodes.

Jebkurā gadījumā visas apskatītās klasifikācijas ietver gan metodes, kas piedāvā saglabāt alūziju, to nemainot, gan arī metodes, kuras izmantojot, avotvalodas alūzija tiek modificēta. Tādēļ iespējams metožu dalījums šādās kategorijās:

- a) alūziju saglabājošas metodes, piemēram, teksta reprodukcija, alūziju netulkojot, izmantojot adaptāciju, ieviešot minimālas izmaiņas vai lietojot esošu tulkojumu;
- b) alūziju modificējošās metodes, piemēram, paskaidrojums, aizvietošana vai izlaidums.

Izmantotā literatūra

1. **Bakhtin 1981 – Bakhtin, Mikhail Mikhailovich.** Discourse in the Novel. *The Dialogic Imagination. Four Essays.* Austin: University of Texas Press, 1981 (2002), pp. 259–422 .
2. **Chesterman 2000 – Chesterman, Andrew.** Introduction. *Translation in Context.* Andrew Chesterman et al. (eds.) Amsterdam : Benjamins, 2000.
3. **Gambier 2001 – Gambier, Yves.** Traduire le sous-texte. *Langage et référence.* Mélanges offerts à Kerstin Jonasson à l’occasion de ses soixante ans. Hans Kronning, Coco Norén, Beng Novén, Gunilla Ranibo, Lars Goran Sundell and Brynja Svane (eds.). Uppsala : Uppsala Universitet, 2001, 223 – 235.
4. **Leppihalme 1997 – Leppihalme, Ritva.** *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions.* Clevedon : Multilingual Matters, 1997.

5. **Nord 1990 – Nord, Christiane.** Zitate und Anspielungen als pragmatisches Übersetzungsproblem. *TextconText* 5, 1990, s. 1–30.
6. **Ruokonen 2006 – Ruokonen, Minna.** A Monologic Carnival. Allusion in the Discourse of the Protagonist of Dorothy L. Sayers' Lord Peter Wimsey Novels. *Proceedings of the XII International Bakhtin Conference*. Jyväskylä : University of Jyväskylä, Department of Languages, 2006, pp. 334–344.

ALLUSION AS A CULTURE SPECIFIC ITEM

Abstract

The author of the paper looks at allusions as culture specific items from theoretical viewpoint.

Without any doubt political rhetoric uses a significant amount of allusions that are regarded as culture specific. In the framework of the specific research, types of allusions, their functions and classifications have been considered. A part of the paper is devoted to the description of possible translation methods.

It is concluded that allusions are a frequently used instrument of political rhetoric, but due to their culture specific nature, their sense is altered or lost.